

Debreczeni-Droppán Béla

Ismeretlen Humboldt-emlékmű a pesti Múzeumkertben

A Washington–Humboldt-emlékkő a megújult Múzeumkertben (Rosta József felvétele)

Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeum parkjának északkeleti szegletében áll egy egyszerű, szinte teljesen ismeretlen kőemlék, már jórészt olvashatatlan latin felirattal, melyen Washington elnök neve alatt még kivehető a világ valaha volt egyik legnagyobb természettudósának, Alexander von Humboldtnek a neve is. A sokak számára talapzatnak tűnő kővön az első véset az első amerikai elnöké, ezért róla kapta a nevét: *Washington-kő*. Noha legalább annyira kaphatta volna a nevét Humboltról is, akit az emlékállító tisztelete mellett személyesen is ismert.

Az emlékállító. Az emlékkövet pedig felsőkubini és nagyolaszi Kubinyi Ferenc (1796–1874) jeles reformkori politikusunknak köszönhetjük, akinek gazdag életútját, ha röviden is, de érdemes összefoglalnunk.

Kubinyi már az első reformországgyűlésen jelen lehetett mint a távollévők egyik követe, majd 1835-től immár Nógrád vármegye választott követeként vett részt a diéta munkájában. A következő egy évben sok jelentős felszólalás köthető a nevéhez: többek között ő tett javaslatot az országgyűlésnek a Nemzeti Múzeum új (ma is álló) hajléka számára szükséges hatalmas összeg megajánlására. Miután ezt az indítványt a követek 1836-ban elfogadták, a következő évben el is kezdődhetett a nagy építkezés, és mire az befejeződött, Kubinyi Ferenc öccse, Ágoston vezette az intézményt. Az 1840-es évek elejétől halálukig szinte semmi olyan nem történt a magyar tudományos közéletben, amelyben e testvérpár ne vett volna részt. A két Kubinyi például fontos szerepet vállalt a Magyar Természettudományi Társulat megalapításában csakúgy, mint a Magyarhoni Földtani Társulat és az Országos Régészeti és Embertani Társulat létrehozásában. Előbbinek az alakuló ülését a vidéfalvi Kubinyi-kastélyban tartották, és a geológusok e szervezetének Ferenc egy ideig elnöke is volt. Emellett még paleontológusként, azaz az őslénytan kiváló szakértőjeként, valamint régészként is számontartja őt a tudománytörténet, hiszen példának okáért a

Kubinyi Ferenc, Franz Eybl litográfiája,
1843 (Magyar Nemzeti Múzeum,
Történelmi Képcsarnok)

magyar ősrégészeti kutatás az ő kistere-
nyei ásatásával kezdődött. Munkásságá-
nak elismeréséül az Akadémia 1841-ben
levelező, 1858-ban tiszteleti tagjává vá-
lasztotta.

Kubinyi Ferenc a reformellenzék je-
les alakja volt, akit Vahot Imre a követ-
kezőképpen jellemzett: „Előadása igen
valós, alapos, ő az ellenzék egyik leg-
szilárdabb jellemű tagja.” Az 1847. évi
országgyűlés idején már a közvélemény
szemében is elismert, kedvelt politikus,
aki a titkosrendőrség figyelmét is fel-
keltette. Született például olyan besúgó
jelentés, amelyben egyenesen az ország-
gyűlés egyik vezéralakjaként szerepelt.
1848-ban a népképviselői országgyűlé-
sen Losonc város követeként vett részt,
és a szabadságharc alatt mindvégig a te-
vékeny képviselők közé tartozott. Világos
után őt is perbe fogták, majd kilenc évi
váfogságra ítélték. Nem kellett azonban
letöltenie teljesen büntetését, mert József

nádor özvegyének és bécsi természettudós barátai, valamint öccse közben-
járásának köszönhetően 1852-ben kegyelmet kapott. Ezt követően – a rövid
1861. évi országgyűlés tartamát kivéve, amelyen a Határozati Párt képviselő-
jeként tért vissza a politikába – élete végéig történelmi és természettudományi
kutatásaival foglalkozott. E tevékenységének említésre méltó eredményeként
tartjuk számon az 1862. évi isztambuli kutatóútját, melynek során Henszl-
mann Imrével és Ipolyi Arnoldddal számos Corvinát fedezett fel és hozott ha-
za. Publikációinak felsorolásától e cikk keretei között el kell tekintenünk, de
mindenképpen fontosnak tartjuk 1853–54-ben megjelent, *Magyarország és
Erdély képekben* című négykötetes, Vahot Imrével együtt szerkesztett soro-
zatának megemléztetését, melynek kötetei máig a magyar honismereti irodalom
legfontosabb és legigényesebb darabjai közé számítanak. Kubinyi Ferenc
78. születésnapja után egy héttel hunyt el Budapesten. Emlékét és nevét több
fosszilis állatfaj mellett közterületek és a szécsényi múzeum őrzi.

Aki közel hozta hozzánk a Kosmoszt. Alexander von Humboldt báró
(1769–1859) korának legkiválóbb természettudósa volt, akinek munkássága
jóval a halála után is nagy befolyással volt a természettudományi és földrajzi
kutatásokra. Több tudományág megalapítása is az ő nevéhez fűződik, mint
például az összehasonlító klimatológia vagy a növényföldrajz. A modern föld-
rajztudomány egyik legnagyobb alakja több földrész addig ismeretlen vagy
alig ismert vidékét járta be és írta le először, ismertette meg a világgal. Vul-
kanológiai kutatásai is jelentősnek mondhatóak. Humboldt élete fő művében,
a négykötetes *Kosmosban* (Stuttgart, 1845–1858) összefoglalta mindazt, amit

a Földről a 19. század közepén tudni lehetett és egyúttal kialakította az egységes földtudomány szemléletét. Kora talán legmeghatározóbb természettudósát világszerte elismerték, így Magyarországon is jelentős tiszteletnek örvendett. A korabeli források és a nem sokkal későbbi, Humboldt születésének 100. évfordulóján (1869) született ünnepi megemlékezések is erről tanúskodnak.

De azt is elmondhatjuk a világhírű német természettudósról, hogy ő is rokonszenvezett a magyarokkal. François Sulpice Beudant (1787–1850) francia geológus például Humboldt ösztönzésére járta be 1818-ban a történeti Magyarország vidékeit és publikálta *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie* címmel 1822-ben három (plusz egy atlasz-) kötetben annak földtani leírását. A magyar földtan szempontjából korszakalkotó munkát aztán három év

Alexander von Humboldt a dolgozószobájában,
Eduard Hildebrand 1848-as
festménye után készült nyomat
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

múlva Humboldt anyanyelvére is lefordították. Beudant fő művében többek közt megalkotta a történeti Magyarország első földtani térképét. A magyar közvéleményben csak Humboldt Sándornak emlegetett tudós számos magyar utazóval, tudóssal, tudománypártoló főúrral ismeretségbe került. Köztük elsőként Podmaniczky József bárót (1756–1823), politikust, jeles művészet- és tudománypártoló mecénást kell megemlítenünk, aki maga is több tudománnyal foglalkozott behatóbban. A londoni Royal Society első magyar tagjával (1780) a neves földrajztudós a pozsonyi hegyről nézte az előtte elterülő vidéket, és azt a Mississippi tájékához hasonlította. Humboldt nagyra becsülte Rosty Pál (1830–1874) mexikói tájról készült fotóit is, amelyekből egy sorozatot kapott a készítőjétől ajándékba. Ezeket aztán egy szép nyílt levélben köszönte meg, melyben mindenki pártfogásába ajánlotta a magyar földrajztudóst és fotográfust. Hasonlóan elismerően viszonyult Prónay Gábor báró (1812–1875) akadémikushoz is, aki *Vázlatok magyarhon népéletéből* című munkáját küldte el neki tisztelete jeléül. Az említettekén kívül elmondható még, hogy az első külföldiek között volt, akik Petőfi költészetét méltatták, és azok egyike is, akik a 1849 utáni magyar emigrációval rendkívüli módon szimpatizáltak.

Titokban állított emlékmű. A pesti Múzeumkertben ma is látható, Alexander von Humboldtnak is emléket állító követ olyan ember készítette, aki személyesen ismerte ezt a kiváló tudóst. Almási Balogh Pál (1794–1867) orvos, nyelvész említette a német természettudósról szóló akadémiai emlékbeszél-

dében, 1859-ben – ugyanis Humboldt halála előtt fél évvel a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjának választotta –, hogy Kubinyi Ferenc 1833-ban többször is találkozott és beszélgetett a világhírű tudóssal, amikor mások mellett Zipser Keresztély Andrással (1783–1864) a német orvosok és természetvizsgálók boroszlói nagygyűlésén vett részt. Az egyik beszélgetésük alkalmával Humboldt Kőrösi Csoma Sándort a világ egyik legnagyobb tudósának nevezte. Kubinyi tiszteletét néhány évvel ezután úgy fejezte ki felé, hogy az Ipolytarnócon 1836-ban általa feltárt és meghatározott miocén kori ősfá kövületét *Petraefactum giganteum Humboldtianak*, azaz *Humboldt óriás kövületének* nevezte el. Több mint két évtizeddel később, 1858-ban pedig kőemléket állított tisztelete jeléül az akkor még élő nagynevű kollégájának.

A már említett akadémiai emlékbeszédből az is kiderül számunkra, hogy Kubinyi eredetileg váci villájának kertjében állította fel a mementót, mégpedig – ahogy ezzel kapcsolatosan Almási Balogh Pál akadémikus fogalmazott –: *„...a köz-szabadság két nagy hősének, Washingtonnak és Humboldtnak a nevét és emlékét egy négy lábnyi magasságú tatai szürke márvány koczkába vésett szép latin felirással kívánta örökíteni”*. Tehát Kubinyi nem a Múzeumkertben, a forradalom kertjében helyezte el a magyar „köz-szabadság” emlékművét, hanem váci villájának kertjében, tette ezt azért vidéken és magánterületen, hogy lehetőleg titokban maradhasson a dolog, és így ne legyen baja belőle neki, akire börtönbüntetést szabtak ki 1848–49-es szerepéért, és azoknak se, akik részt vettek a megemlékezésen, mert hogy nem egyedül helyezte el kertjében az emlékkövet, az több mint valószínű. Jelenleg erre vonatkozó források hiányában arra gondolhatunk csak, hogy Kubinyi Ferenc az emlékkövön szereplő (évfordulós) napon a közeli, március 21-i születésnapjának megünneplése ürügyén láthatta vendégül barátait.

A Washington–Humboldt-emlékkő közterületen való elhelyezését nyilvánvalóan nem engedélyezték volna a hatóságok, és nem feltétlenül azon két személy miatt, akiknek a kőemléket dedikálta. Az emlékállítás kőbe vésett dátuma miatt vált volna ez lehetetlenné, hiszen a Kubinyi Ferenc által készített emlékkő utolsó sorában a következő véset szerepel: A[NN]O 1858 D[IE] 15 MARTII. Ez pedig egyértelmű utalás az 1848-as pesti forradalom napjára, éppen annak 10. évfordulóján. (Egyér-

A Washington–Humboldt-emlékkő felirata
(Rosta József felvétele)

telmü azért is, mert ha szobrokra, emlékjelekre felkerül az avatás, felállítás dátuma, akkor szinte minden esetben csak az évszáma szerepel rajta, a hónapja és napja nem.)

A 48-as forradalom első emlékjele. E dátum azonban más megvilágításba állítja a Washington nevet. George Washington (1732–1799) a függetlenségi háború amerikai főparancsnoka, győztes hadvezére volt, aki a függetlenség kivívása után az Amerikai Egyesült Államok első elnöke lett (1789–1797). Halála után személyének jelentős kultusza alakult ki Amerikában, majd az 1830-as évektől Magyarországon is egyre erősebbé vált a tisztelete. Később, az 1848–49-es szabadságharc idején az angol uralommal szembeni, XVIII. század végi amerikai szabadságharc párhuzamba került a magyar függetlenség kivívásáért folytatott harccal. Ez az amerikai–magyar párhuzam nemcsak nálunk jelentkezett, hanem 1849 után az Egyesült Államokban is, elsősorban Kossuth Lajos híres 1851–52-es amerikai körútja alkalmából mutatkozott meg látványosan. Kossuthot mindenhol hatalmas tömeg várta, New Yorkba érkezésekor, 1851. december 6-án 100 ezer amerikai fogadta ovációval. A *The Sun* című lap az esemény kapcsán leírta, hogy ez alkalommal a Broadwayen az Amerika Múzeumot képekkel és zászlókkal borították be, az egyik Kossuth-portré alatt pedig a magyar és az amerikai zászló a következő felirattal volt látható: *„Kossuth, the Washington of Hungary”* (Kossuth, Magyarország Washingtonja). E megjelölés aztán számos, Kossuth tiszteletére 1852-ben és 1853-ban vert amerikai érmén is megjelent, melyből aztán több változatot is készítettek. A Washington–Kossuth, azaz az amerikai elnök és a magyar kormányzó-elnök (a két szabadsághős) közötti megfelelés Magyarországon is működhetett, még ha nem is széles körben. Az emlékkövet készíttető Kubinyiról, valamint politikus és tudós környezetéről mindenesetre feltételezhető, hogy ismerték az említett párhuzamot. Ennek alapján kijelenthetjük, hogy a Nemzeti Múzeum kertjében ma is álló, Washingtonról elnevezett emlékkő tulajdonképpen Kossuth titkos emlékműve.

A Kubinyi váci, pontosabban a Vác melletti Papvölgyben fekvő (azóta elpusztult), az 1840-es években Császár Ferenc által építtetett villájának a kertjében felállított emlékkő később aztán a fővárosba, a Nemzeti Múzeum kertjébe került. Ennek pontos időpontja egyelőre nem ismert, de lehetséges, hogy felállítása után egy-másfél évvel, már 1859-ben megtörtént

Kossuth New-York-i fogadtatása, 1851. december 6-án

Az emlékkő eredeti helye, az egykori Kubinyi-villa épülete és kertje az 1883-as kataszteri térképen (Vác Város Levéltára)

az átszállítás a fővárosba, hiszen Kubinyi Ferenc ekkor adta el váci villáját Degré Alajosnak. A Humboldtnek is emléket állító követ a testvére által vezetett Nemzeti Múzeumba vitethette, de kerti elhelyezésére aligha kerülhetett ekkor még sor. Kubinyi Ágoston finoman szólva sem tartozott a forradalmárok közé, és nem kockáztathatta pozícióját azal, hogy engedélyt kérjen egy olyan emlékkő elhelyezésére, amit a forradalom tizedik évfordulójára datáltak. Még akkor sem, ha annak létezése a hivatalos szervek előtt is ismeretessé válhatott, hiszen fellebbentette róla a fátylat a Humboldt halála után tartott és nyomtatásban is napvilágot látott akadémiai emlékbeszéd. Az emlékkő aztán

1865-ben pasztikusan is bemutatásra került a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XI. nagygyűlésén, amelyet augusztus 28. és szeptember 2. között tartottak Pozsonyban. Ennek során, a Grassalkovich-palotában rendezett kiállításon volt látható mint *„Humboldt Sándor tiszteletére még életében ... emelt, szürke márványból készült emlék mintája.”* Elmondhatjuk tehát, hogy az ismertetett emlékmű első említései kimondottan Humboldt nevéhez fűződnek.

A Washington–Humboldt-emlékkő múzeumkerti elhelyezésére valószínűleg a kiegészítés utáni időig várni kellett. 1869 után már az a Pulszky Ferenc (1814–1897) igazgatta a nemzet múzeumát, aki az 1830-as évektől barátja és a reformellenzékben harcostársa volt Kubinyi Ferencnek, és az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban is tevékeny szerepet játszott.

Mindenesetre az 1873-as kataszteri térképen már fel van tüntetve, mégpedig éppen ott (az épület északnyugati sarkához közel, a Pollack Mihály tér felőli részen), ahova 1916-ban a Régészek emlékét felállították.

Az egyszerű emlékkő ma már jórészt kivehetetlen latin feliratát szerencsére Peregrinus írói álnéven valaki lejegyezte az utókor számára és közölte a *Kecskeméti Lapok* 1880. augusztus 29-i számában magyar fordítását is adva: *„Washington a nemzeteknek szövetségével, az Új-Világnak férfiasan szerzett erővel és saját példájával megtanította az utókort arra, mit képes végbe vinni, mit visszautasítani a férfierő; Humboldt Sándor a földkerekség és a természetnek titkait kémlelve beigazolta, hogy sem a tenger háborgó hullámai, sem a hegyeknek csúcsai, sem a miveletlen népeknek vadsága meg nem akadályozhatja azt, hogy a tudomány szövétneke át ne rezegje a világegye-*

temet; mindkettőnek, mint férfiasságával, mély tudományával, emberséges érzületével kiváló férfiúnak, amannak halála után, emennek még életében halhatatlannak, hálás köszönetet fogadott, az emberiségnek és a természetnek barátja, Kubinyi Ferencz, az 1858-ik évben Márczius hó 15-ik napján.”

Az 1880-as évektől aztán szinte teljesen megfeledkeztek róla, mígnem 1933-ban a Budapesti Hírlap hasábjain Gyarmathy Sándor, a Magyar Rádió első rendezője (Gy. S. monogrammal) *Ismeretlen Washington-emlék* címmel nem írt róla egy figyelemfelhívó cikket, indítványozva rendbetételét is. Ez, a magán-

A sokak számára szobortalapzatnak tűnő emlékmű 1949 körül (Az eredeti fotó Tasnádi Andrásné Böhöm Edit tulajdonában – a képen húga, Katalin.)

tulajdonban fellelt korabeli fotókat szemügyre véve, meg is történhetett. Ezt követően azonban újra feledésbe merült, amit az is segített, hogy az utóbbi évtizedekben bokrok és tiszafák nőttek körbe. E sorok írója 2016-ban az ujkor.hu történelmi portálon hívta fel újra a figyelmet az elfeledett emlékműre, először bemutatva annak történetét és jelentőségét. A legutóbb, 2018–2019-ben lezajlott történetikert-rekonstrukciónak köszönhetően környezetét is rendezték és biztosították láthatóságát. A park külső sétányának visszaállításával az eredeti helyén meghagyott egyszerű emlékmű tehát már nem „láthatatlan” többé, sőt nagyon is szem előtt van.

A múzeumkerti Washington–Humboldt-emlékkőről összességében elmondhatjuk, hogy amilyen jelentéktelennek tűnik, olyan jelentős: egyrészt első ismert és fennmaradt emlékjele kokárdás forradalmunknak, másrészt első magyarországi emlékműve George Washingtonnak és Alexander von Humboldt-nak. A világhírű természettudósnak mellesleg az egyetlen (míg Washingtonnak nem, hiszen 1906-ban egész alakos szobrot kapott a Városligetben) hazai emlékhelye ez, de hogy igazán azzá váljon, ahhoz megemlékezések, ünnepi alkalmak kellene. Idén szeptemberben erre jó alkalmat nyújthat Humboldt születésének 250. évfordulója.